

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ А. МАКАРЕНКА

У статті представлено аналіз проблеми трудового виховання молодших школярів у контексті ідей А. Макаренка; уточнено сутність трудового виховання; висвітлено зміст і значення трудового виховання в сім'ї; розкрито зв'язок праці та освіти в педагогічній системі педагога. Проаналізовано соціальний досвід вихованців дитячих колективів у процесі трудової діяльності; визначені виховні можливості організації праці молодших школярів.

Праця – основне джерело духовного, матеріального багатства суспільства, головний критерій соціального престижу людини, її священний обов'язок, фундамент особистісного розвитку. Праця – це основна ланка, яка допомагає підняти всю виховну роботу на найвищий рівень.

Трудове виховання учнів початкових класів – одна з основних складових у формуванні особистості.

В історичній ретроспективі позитивну роль трудового виховання в навчально-виховному процесі відзначали зарубіжні педагоги: Вітторіно да Фельтре, Т. Кампанелла, М. Квінтіліан, Я. Коменський, Д. Локк, Т. Мор, Р. Оуен, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Фур'є. Питанням взаємодії художньої та трудової діяльності у шкільній системі приділяли увагу вітчизняні класики педагогічної науки: О. Духнович, М. Корф, Т. Лубенець, А. Макаренко, Я. Мамонтов, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Франко, Я. Чепіга. Впровадження художньо-технічної діяльності в практику початкової школи займає чільне місце у працях С. Коновець, Г. Мельник, Т. Носаченко, В. Тименка, Д. Тхоржевського.

Метою цієї статті, що становить одну зі складових нашого дослідження, є розкриття проблеми трудового виховання молодших школярів у контексті ідей А. Макаренка.

Система трудового виховання знайшла своє відображення в працях видатного педагога-практика А. Макаренка (1888-1939). Антон Семенович на практиці довів, що саме трудове виховання лежить в основі формування особистості, самостійної, творчої, що саме праця є джерелом духовного та морального збагачення людини. І творча праця можлива тільки тоді, коли людина ставить до роботи з любов'ю, коли вона свідомо бачить у ній радість [1: 173-205]. Основи такого ставлення закладають у початковій школі.

Сутність трудового виховання молодших школярів у формуванні відношення до праці. Загальна задача виховання до праці реалізується через більш вузькі задачі: психологічна й практична підготовка дітей до праці; формування навичок колективної праці; набуття навичок культури праці та вміння поєднувати в ній фізичні зусилля та творчість; розвиток інтересів до науки, культури і техніки, вияв нахилів і розвиток здібностей.

Представлені задачі нерозривно пов'язані між собою, і лише в єдності їх можна оцінити як шлях виховання до праці.

У праці повною мірою проявляються творчі здібності молодшого школяра, формуються високі моральні якості. У процесі фізичної праці в учнів початкових класів розвивається координація рухів тіла, зграбність, сила, витривалість. Праця сприяє їх розумовому розвитку. Молодші школярі, зайняті різними видами праці, кмітливіші, винахідливіші. Участь учнів початкових класів у різноманітних трудових процесах позитивно впливає на їх поведінку, дисциплінує. Важливий аспект психологічної підготовки молодших школярів до праці – формування в них почуття самовідповідальності, розуміння необхідності самому піклуватися про себе.

Трудове виховання відіграє важливу роль у подальшій профорієнтації школяра, сприяє його професійному самовизначенню. Останнім часом ціннісні пріоритети нашого суспільства суттєво змінились. Тепер на передній план вийшло поняття престижності та оплачуваності професії, а не її суспільної цінності. Батьки ж та вчителі часто надають перевагу застарілим методам виховання, що вже не приносять бажаних результатів. Це актуалізує дослідження з проблеми трудового виховання молодших школярів. Особливої значущості в наш час набувають ідеї А. Макаренка про трудове виховання.

В основу життя своїх дитячих колективів (колонії ім. О. Горького та комуни ім. Ф. Дзержинського) педагог поставив виробничі відносини. У процесі трудової діяльності формувалася соціальний досвід своїх вихованців: їх відношення до праці, один до одного та поваги до колективу. На думку А. Макаренка, в системі виховання має бути суспільно корисна виробнича, творча, високопродуктивна праця, добре організована та забезпечена сучасними технічними засобами.

А. Макаренко вважає що, праця без освіти, суспільного виховання, котрі завжди поряд, не приносить виховної користі, є нейтральним процесом [2: 116].

Трудове виховання – це цілеспрямований, організований систематичний педагогічний процес залучення і стимуляції школярів до різноманітних видів праці з метою формування певних виробничих знань, умінь, навичок, розвитку творчого мислення, інтелекту, працьовитості, усвідомлення необхідності праці як основи життєдіяльності кожної людини [3: 347].

А. Макаренко довів на практиці виховні можливості правильної організації дитячої праці. Успішно здійснюючи принцип поєднання навчання з виробничою працею, видатний педагог втілював у життя цілу систему педагогічних вимог, які визначають організацію і методику праці школярів.

Загальноосвітні школи з правильною постановкою трудового виховання починають підготовку дітей до трудового життя вже з початкових класів. Учителі початкових класів залучають молодших школярів до доступних видів праці по самообслуговуванню (прибирання класу, ремонт навчальних посібників, озеленення території школи, проведення робіт на присадибній ділянці), формують у дітей переконання в тому, що дружна, колективна творча праця робить людину сильною та щасливою.

Уся система навчально-виховної роботи школи, всі види діяльності молодших школярів повинні вирішувати і задачу практичної, і моральної підготовки учнів до праці, де використовуються такі методи свідомості (бесіди, лекції, зустрічі та ін.) та спеціальні форми.

Багато важливих педагогічних ідей А. Макаренко запропонував у галузі трудового виховання, адже у закладах, якими він керував, багато місця відводилося трудовій діяльності вихованців. Видатний педагог вказував, що в трудовому вихованні треба розрізняти дві взаємопов'язані сторони: одна – формування вмінь і навичок працювати, друга – виховання любові і поваги до праці. Він прийшов до важливого висновку, що праця сама по собі є нейтральною, не виконує виховних функцій, а формує лише звичку до трудових зусиль. Був переконаний, що праця може стати позитивним елементом виховання лише за умови, коли вона має на увазі створення якихось цінностей. Навіть навчальна праця повинна виходити з уявлення про надбання, які вона може створити.

В основу виховання він поклав не "логіку праці", а "логіку господарства", яке "повинне відрізнятися розвитком, потужністю, прибутковістю, веселим тоном". На цьому будується "залізна логіка комуні", що вимагає "швидкої економічної наради, короткого наказу і короткого виконання. Але вона ж вимагає і організації захисту особи". Отже, потрібно не просто "трудове виховання" (виховання трудівника), а "господарське виховання". Воно повинне будуватися на "господарській (економічній) турботі". Потрібна не "праця-робота", а "праця-турбота". Необхідно виробляти в людей уміння й навички колективного господарювання, нову систему економічних відносин, розвивати принципи трудової моралі.

А. Макаренко був прихильником виробничої (сільськогосподарської і промислової) праці, вважав, що лише в такій праці виробляється правильний характер людини, виховується відповідальність за свою роботу, яка є частиною загальної колективної праці. У своїй виховній діяльності використовував й інші види дитячої праці: самообслуговуюча, реміснична, безкоштовна суспільно-корисна у порядку шефства і ін. [4: 302-322].

Щоб праця здійснювала правильний виховний вплив на дітей, вона, на думку А. Макаренка, повинна бути посиленою, результативною, осмисленою, творчою, педагогічно доцільною, колективною [5: 77-84].

Перед А. Макаренко не ставилося завдання розвивати економіку, але він усвідомлював, що успіх у вихованні справжніх характерів пролягає через економічний успіх. А. Макаренко зрозумів, що нову людину можна виховати через економіку, в якій вона не просто виконавець, а справжній господар. Результати господарювання макаренківських вихованців у 30-і роки вражають і нині. Вихованці не лише заробляли кошти на утримання комуні, харчування, одяг, оркестр, ложі в кращих театрах, кавалерійських скакунів і навіть власний аероплан, але й приносили країні щорічно прибуток у 5 млн. золотих карбованців [6: 218].

Комуна, створена на кошти чекістів України, перший час жила на скромні відрахування з їх зарплат. Невеликі навчальні майстерні майже не давали прибутку.

Ази економічної освіти вихованці брали прямо з життя. У їх лексиконі незабаром з'явилися слова "оборот", "кредит", "капіталовкладення". Пізніше А. Макаренко організував у комуні гуртки економіки.

Настав день, коли комунари підраховували свій оборотний капітал і заявили, що їм потрібен справжній завод. Рівно через рік завод було запущено. На цей завод прийшли працювати найвідоміші інженери високої кваліфікації, підготовлені в дореволюційній Росії, яких з політичних мотивів не приймали на роботу, але А. Макаренко не побоювався їх залучити до діяльності на підприємстві, і незабаром завод мав високі результати. Завод вихованців педагога почав випускати перші в країні електросвердла, які до цього доводилось закуповувати за кордоном за золото. Пізніше комуна почала сама експортувати свою продукцію за кордон.

Після тріумфу, пов'язаного з випуском електроінструментів, було вирішено почати виготовляти фотоапарати. Дорогі вузькоплівкові фотоапарати до цього також купували за кордоном. Вихованці зуміли в найкоротші строки освоїти зовсім нове для країни виробництво. Для того, щоб з'явився перший фотоапарат ФЕД, потрібно було півтора року.

Проблемі трудового виховання дітей у сім'ї багато уваги приділяв видатний педагог А. Макаренко. У творі "Виховання в праці" він детально аналізує зміст і значення трудового виховання в сім'ї: "Перше, про що мають пам'ятати батьки, це наступне. Ваша дитина буде членом трудового колективу, отже її значення в цьому суспільстві буде залежати від того, наскільки він буде здатний приймати участь у суспільній праці, наскільки вона буде підготовлена до цього. А від цього буде залежати і її благоустрій, і матеріальний рівень її життя" [7: 388].

Школа, сім'я і суспільство формують дитину як майбутнього активного члена суспільства. Більш того, особистість молодшого школяра формується під впливом суспільних відносин, безпосередньо в яких проходить його життя і діяльність. На рівень трудової підготовки учнів початкових класів значний вплив мають умови сімейного виховання.

У сім'ї неможливо дати дитині таке трудове виховання, яке зазвичай називають кваліфікацією. Кваліфікацію молоді люди отримують на заводі, у школі, у вищих навчальних закладах, на курсах. Але батьки не повинні думати, що сімейне виховання ніяк не впливає на отримання кваліфікації. Навпаки, саме сімейне виховання має головне значення для майбутньої кваліфікації людини. А. Макаренко писав: "Та дитина, яка отримала в сім'ї правильне трудове виховання, в подальшому, з більшим успіхом буде набувати кваліфікаційної підготовки" [7: 389].

Ідеї, виражені видатним педагогом, актуальні і на сьогодні. Трудове виховання в сім'ї має починатися в ранньому віці і носити ігровий характер. З віком трудові доручення повинні ускладнюватись і відокремлюватись від гри. Однак не можна завантажувати дитину великою кількістю роботи. Праця дітей має бути посильною. Систематично, терпляче, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дитини, батьки мають привчати її як до фізичної, так і до розумової праці.

Часто трапляється, що задоволеність батьків своєю професією може стати достатнім стимулом для дітей для бажання ознайомитись з нею, а в подальшому і обрати її. Тому батьки повинні частіше розповідати дітям про свою роботу і її суспільне значення. Водночас неприпустимо, щоб батьки зловживали своїми суб'єктивними ставленнями до деяких професій і передавали його дітям. Тобто батьки покликані допомогти дітям краще розібратися в їх схильностях і можливостях і визначити їх професійний і життєвий шлях.

Важливою ланкою в системі профорієнтації учнів є робота школи з батьками. Практика показує, що батьки зазвичай приймають активну участь у визначенні життєвих і професійних планів своїх дітей. Разом з тим питанням вибору професії і визначення шляхів отримання освіти являють складну задачу як для самих учнів, так і для їх батьків. Поради останніх часто не відповідають реальним потребам різноманітних областей народного господарства в кадрах. Не завжди батьки знають і об'єктивно оцінюють інтереси і здібності дітей. Бажання батьків і професійні наміри школярів у багатьох випадках не співпадають. Усе це викликає необхідність організації спеціальної роботи з батьками, спрямованої на надання допомоги сім'ї в підготовці дітей до праці і вибору професії. При проведенні профорієнтаційної роботи постає питання про престижність професій серед самих батьків, які часто набувають другорядних значень. У задачі сім'ї також входить попередження випадкового вибору професії підлітком, коли професія вибирається без урахування особливостей і здібностей дитини. Як відомо, у випадковому виборі професії в значній мірі закладені причини текучості кадрів на виробництвах через незадоволеність людини своєю професією і роботою.

Таким чином, участь сім'ї, як соціального і виховного інституту, підкреслює подвійність профорієнтації – як проблеми суспільної і педагогічної.

Німецький професор Ізабела Рюттенауер у своїй монографії "А.С. Макаренко" поставила за мету дати всеохоплююче і диференційоване зображення виховної практики і теоретичних положень педагогічної системи А. Макаренка [8: 36].

Важливим аспектом дослідження професора І. Рюттенауер є усвідомлення зв'язку праці та освіти в педагогічній системі Антона Семеновича. На думку пані І. Рюттенауер, педагогічний досвід А. Макаренка дав багато нового саме у сфері трудового виховання.

Продуктивна праця, виконувана колоністами, виступає істотною передумовою морального виховання, в процесі трудової діяльності вихованці моральні цінності. Сільськогосподарська праця в колонії мала великий виховний ефект, тому що: вона вимагала згуртованості й об'єднання зусиль усіх; особистої відповідальності кожного; ставила мету – для себе, а не для когось.

Сільськогосподарська праця вихованців вимагає спільного завзяття. Рационалізація цієї праці спонукала до напруження і фізичних, і інтелектуальних зусиль, застосування досягнень науки, бажання дізнатися про нове. Реалізація ідеї трудового виховання А. Макаренка викликає захоплення у

професора І. Рюттенауер: "У душі Макаренка думку можна продовжити і сказати, що виховне значення праці зростає у відповідності з якістю випущеної продукції" [8: 191].

І. Рюттенауер показує, що А. Макаренко обґрунтував також виховне значення поділу праці. Він встановив, що праця на промисловому підприємстві позитивно впливає на формування характеру, оскільки вимагає точності, добросовісності, надійності. І. Рюттенауер відзначає, що вихованці педагога опановували певні професії, але якщо в майбутньому вони обирали інший фах, то праця в комуні стимулювала виникнення передумов, щоб добре працювати за будь-якою професією.

Макаренківська педагогіка належить ХХІ століттю. Ідеї А.С. Макаренка щодо організації творчої праці, поєднання фізичних і розумових сил можуть слугувати основою для подальшого удосконалення трудового виховання молодших школярів, моральної та практичної підготовки їх до трудової діяльності

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Макаренко А.С. Трудове виховання. Взаємини, стиль тон у колективі // Макаренко А.С. Твори: У 7 т. – К.: Рад. школа, Т. 5. – 1954. – С. 173-205.
2. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания. Сочинения в 8 т. – М., 1984. – Т. V. – С. 116.
3. Практикум з педагогіки: Навчальний посібник: Видання 3-тє, перероблене і доповнене / За заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Київ: "Центр навчальної літератури", 2004. – С. 347.
4. Кравець В. Історія української школи і педагогіки. Навчальний посібник. – Тернопіль, 1994. – С. 302-322.
5. Мешко О., Мешко Г., Янкович О. Короткий виклад курсу "Історія української школи і педагогіки". Навчальний посібник. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С. 77-84.
6. Неллі Абашкіна. Чи актуальна сьогодні педагогіка А.С. Макаренка? // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – К: – МДГУ, 2003. – Випуск 1. – 246 с.
7. Макаренко А.С. Виховання в праці. Твори: У 7-и т. – Т. 4. – С. 388-389.
8. Ruttenaner I. A.S. Makarenko Freiburg – Basel – Wien, Verlag Herder. – 1965. – 263 p.

Матеріал надійшов до редакції 16.04. 2008 р.

Колесник Н.Е. Трудовое воспитание младших школьников в контексте идей А. Макаренко.

В статье представлен анализ проблемы трудового воспитания младших школьников в контексте идей А. Макаренко; уточнена суть трудового воспитания; освещено содержание и значение трудового воспитания в семье; раскрыта связь труда и образования в педагогической системе педагога. Проанализирован социальный опыт воспитанников детских коллективов в процессе трудовой деятельности; обозначены воспитательные возможности организации труда младших школьников.

Kolesnyk N.Ye. Labour Education of Junior Schoolboys in the Context of A. Makarenko's Ideas.

In the article the analysis of junior schoolboys labour education problem is presented in the context of A. Makarenko's ideas; the essence of labour education is specified; the content and value of labour education in family is reflected; the connection of labour and education is exposed in the pedagogical system of a teacher. The social experience of children groups' alumnus is analysed in the process of labour activity; educational possibilities of junior schoolboys' labour organization are marked.